

Соња НЕНЕЗИЋ*

О ТВОРБЕНО-СЕМАНТИЧКОЈ СТРУКТУРИ ИМЕНИЧКИХ ПЕЈОРАТИВА У ЦРНОГОРСКИМ ГОВОРИМА

Сажетак: У раду се даје творбено-семантичка анализа из црногорских говора издвојених лексичких пејоративних експресива којима се именују мушка и женска лица.

Кључне ријечи: експресив, пејоратив, дериват, мотивна ријеч, суфикс

0. Пејоративи припадају категорији лексема обиљежених ставом говорника, односно експресивној лексици са негативним емотивним набојем према референту. С обзиром на то да је експресивност карактеристичнија за усмени, неофицијелни и емотивни говор, те да је условљена социјалним карактеристикама учесника¹, сасвим је очекивано да је она у већој мјери изражена и у народним говорима. С друге стране, познато је да наш језик одликује фреквентнија употреба негативних експресива у односу на позитивне². Зато смо овим поводом за предмет наше анализе узели лексичке пејоративне експресиве у црногорским говорима³, и то карактеристичну групу пејоратива којима се именују мушка и женска лица, мада се експресивност често остварује и у глаголским лек-

* Соња Ненезић, асистент на Филозофском факултету у Никшићу

¹ Ристић 2004, 19.

² Ристић 2004, 73.

³ Грађу смо издвојили из следећих речника црногорских говора: Јован К. Копривица, *Речник говора Бањана, Грахова и Опутних Рудина*, ЦАНУ, Подгорица, 2006, стр. 224 (РБ), Милош Вујичић, *Рјечник говора Проиђења (код Мојковца)*, ЦАНУ, Подгорица, 1995, стр. 141 (РП), Светозар Гаговић, *Из лексике Пиве (село Безује)*, СДЗ, Београд, 2004, стр. 312 (ЛП), Драго Ћупић, Жељко Ћупић, *Речник говора Загарача*, СДЗ, Београд, 1997, стр. 615 (РЗ).

семама, што ћемо дијелом видјети и у овом раду јер пејоративни глаголи често представљају мотивну базу за деривирање именичких пејоратива. Из анализе смо изоставили једнореферентне пејоративе типа *женетина, главурдача, ђевојчура* и сл., изведене од именица као мотивних ријечи суфиксима који су, у ствари, носиоци пејоративности новонасталих деривата. Наша истраживачка пажња усмјерена је на двореферентне пејоративне експресиве чија пејоративност најчешће долази од мотивних ријечи, нарочито ако оне припадају морфолошким класама придјева и глагола. Наравно, и у том случају испитивани експресиви остварују се у одређеним творбеним моделима, углавном суфиксалне деривације. Бројни су модели такве деривације по којима се у црногорским говорима образују пејоративни експресиви. Неки суфикси су већ познати као пејоративни, дају неутралној творбеној основи експресивну димензију, или појачавају њено ионако негативно значење, али ће се и на нашем материјалу потврдити да се сваки суфикс може употријебити афективно у зависности од семантике творбене основе.

1. 0. Као мотивне ријечи испитиваних пејоратива најчешће се јављају придјеви и глаголи, именице су доста ређе у тој улози, док су замјенице најређе.

1. 1. Придјеви као мотивне ријечи углавном означавају непожељне физичке особине, физичке деформитете, опскрбљеност нечим непожељним и сл., а ређе духовне, карактерне особине, или истовремено и једне и друге. Од једне исте групе придјева изводе се различитим суфиксима мање-више синонимни пејоративи. Ту групу чине следећи придјеви:

гобав, клемпав, куљав, буљав, жвалав, грбав, ћорав, килав, блесав, глибав, гњецав, гњидав, њутрав, шогав, трањав, ерав, дроњав, чопав, мутав, трутав, грдуљав, јалов, шкиљав, млакав, јадан, мрчан, аветан, гадан, грдан, мрзан, празан, галатан, аветан, залудан, нагрдан, поган, ожуљен, огуљен, заваљен, мрчен, замузен, уждивен, упаљен, анђуласт, пексин, труо, задрт, згранут, гњио, глуп, луд...

Велики број мотивних придјева изведен је суфиксом *-ав*, а такви придјеви, као што је познато, означавају непожељне физичке карактеристике⁴, што се потврдило и на нашим примјерима.

⁴ Драгићевић 2001, 97–98.

1. 2. Глаголи, пак, као мотивне ријечи у овом случају означавају неке карактеристичне конкретне радње, које су опет често у вези са физичким изгледом, или различитим видовима непримјереног понашања:

клецати, кривати, климати, гузељати, гавељати, копрцати се, врцкати, мрдати, кесити се, балити, броћити се, баздјети, смрдјети, књезити, плакати, гуљати, качкати, аветати, арлати, јарцати, лизати, зврндати, боронзати, алавантати, букати, вардакати, вардати, лагати, лажујати, лажуњати, главињати, акати, стрићи, гамизати, крепати, липсати, манитати, вуцати се, поругивати се, мудровати, арлати, алакати, јаракати, звијукати, тепељати, трањати, тртљати, чарапати, алавантати, цегељати, чагељати, торокати, фаћкати се, вардати, бркати, милетити се, лајати, витлити...

1. 3. За разлику од придјева и глагола, именице као мотивне ријечи испитиване групе пејоратива имају неутрално значење, тако да се онда експресивност постиже у споју са суфиксом, који осим тога што се њиме означава мушко или женско лице, или и једно и друго, казује и да се то лице истиче оним што је обиљежено мотивном именицом, било да је то дио тијела (нпр. *гњатови, глава, бокови, врат, трбух* и сл.), било нешто што има на себи (нпр. *гаће*), или неком непожељном особином појма означеног мотивном именицом (нпр. *мачка, бик* и сл.), односно неком непожељном сличношћу с појмом означеним мотивном ријечју (нпр. *кљун, тиква, цријево* и сл.)

2. Међу суфиксима којима се изводе пејоративни експресиви са значењем мушког лица, идући од продуктивнијих ка мање продуктивним, налазимо оне који су углавном заједнички испитиваним говорима.

2. 1. Пејоративи за означавање мушка лица најчешће се изводе експресивним суфиксом *-о*, и то чешће од придјева него од глагола:

блесо РБ 31, *глибо* РБ 41, *гњецо* РБ 42, *гњидо* РБ 42, *гњило* РБ 42, *гоббо* РБ 42, *клемпо* РБ 86, РП 58, *киљо* РБ 91, *њутро* ЛП 161, РЗ 271, *буљо* РЗ 36, *кјло* РБ 84, *жвало* РЗ 93, *шого* РЗ 568, *трањо* РП 120, РЗ 490, *јадо* РЗ 152, *мрчо* РЗ 237...;
гуљо РБ 44, *качко* РБ 83, *кесо* РБ 84, *клецо* РБ 86, *књецо* РБ 86, *крјво* РБ 89, *лајсо* РБ 94, *плачко* РЗ 332...

Скоро сви наведени деадјективни експресиви мотивисани су придјевима изведеним суфиксом *-ав*, од којих се узима основа окрњена управо

за тај суфикс, па се понекад деривирани експресив може доводити у везу и са именичком основом, као у примјерима *глибо*, *жвало* и сл.

Пејоративни експресиви на *-о* најређе се изводе од именица: *гаћо* РБ 40, *гњато* РБ 42, *кљино* РБ 86...

Суфикс *-о* И. Клајн назива хипокористичним⁵ али наши примјери показују да се њиме често изводе и пејоративни експресиви. Напоменућемо овдје и то да Р. Бошковић оваква образовања на *-о* изводи од образовања на *-ов*: *јудо* је нека врста хипокористика од *јадов* или *јудоња*⁶. Синхронијски аспект намеће друкчије објашњење. Примјери на *-о* без одговарајућих на *-ов* или *-оња* (*трањо*, *буљо* и сл.) и обратно (нијесмо билежили примјере *ожуљо*, *млако*, *броћо* и сл.) показују да се завршетак *-о* осамосталио као суфикс.

2. 2. Још једну велику групу пејоратива са значењем мушких лица чине деривати изведени експресивним суфиксом *-оња*, и то претежно од придјева:

гњецоња РБ 42, *гњилоња* РБ 42, *јудоња* РБ 78, РЗ 152, *куљоња* РБ 91, РЗ 199, *жвалоња* РЗ 93, *килоња* РЗ 169, РБ 84, *гобоња* РБ 42, *ероња* РБ 57, *ћороња* РЗ 503, *шогоња* РЗ 568, *гњидоња* РБ 42, *блесоња* РБ 31, *млакоња* РЗ 231, *мрчоња* РЗ 237...

Неријетко се изводе и од глагола, обично са значењем испољавања неке непожељне физичке особине:

качкоња РБ 83, *кесоња* РБ 84, *клецоња* РБ 86, *климоња* РБ 86, *књезоња* РБ 86, *кривоња* (и *крјвоња*) РБ 89, *балоња* РЗ 13, *броћоња* РЗ 34, *плачкоња* РЗ 332...

И овај суфикс најређе иде с именичким основама. Мотивне именице су неутралног значења а добијени деривати означавају онога ко се истиче оним што је у мотивној ријечи: *гаћоња* РБ 40, *главоња* РБ 41, *гњатоња* РБ 42, *бокоња* РП 22, или је сличан по нечему томе: *мачкоња* РБ 102, *цријевоња* ЛП 294...

2. 3. Пејоративни деривати изведени суфиксом *-ов* карактеристични су за црногорске говоре⁷, а као њихове мотивне ријечи најчешће се јављају пејоративни придјеви:

⁵ Клајн 2003, 176.

⁶ Бошковић 1978, 391.

⁷ Остојић 1999, 160.

аветнов РБ 25, *гадов* РБ 39, *глибов* РБ 41, *задртов* РБ 63, *згранутов* РБ 69, *клемпов* РБ 86, *грдов* РЗ 64, *грднов* РЗ 64, *јадов* РЗ 152, *мрзнов* РЗ 235, *мрчов* РЗ 237, *огуљов* РЗ 283, *ожуљов*⁸ РЗ 283, *празнов* РЗ 365....,

а затим пејоративни глаголи:

аветов РБ 25, *арлов* РБ 27, *баздов* РБ 29, *јарцов* РБ 80, *лизов* ЛП 127, *зврндов* РЗ 123...

И у овом случају именице се најређе јављају као мотивне ријечи: *гњатов* РБ 42, *кастигов* РБ 83, *мачков* РБ 102...

Митар Пешикан је оспорио мађарско поријекло суфикса *-ов* у овој уској и покрајинској категорији именичких образовања, тврдећи да је према пејоративу *јадо* направљена множина *јадови* а према њој једнина *јадов*, док Радосав Бошковић не вјерује да један падежни наставак може тако лако постати суфикс и сматра да је пејоративни суфикс *-ов* резултат преношења суфикса из сфере личних имена, црногорских хипокористика типа *Мілов*, *Драгов*, *Радов* и сл. у област апелатива⁹. И ми смо издвојили неколика апелатива који су очигледно настали према личним именима: *лудојица* РБ 98 према именима типа *Радојица*, *Милојица* итд, *јадоје* РЗ 152 према *Радоје*, *Драгоје* итд, *црњош* РП 132 према *Урош*, *Јагош* итд.

2. 4. Суфикс *-ан* се такође приликом извођења пејоратива са значењем мушких лица јавља као деадјективан: *врљан* РБ 38, *глибан* РБ 41, *глуван* РБ 42, *грдан* РБ 44, *еран* РБ 57, *јадан* РБ 78, *лудан* РБ 98, *мрзан* РЗ 235...., девербативан: *баздан* РБ 29, *боро (н)зан* РБ 33, *књезан* РБ 86, *лажан* РБ 94, *лажичан* РБ 94...., и најређе као деноминалан: *главан* РБ 41, *тикван* РЗ 485. Примјери: *баздован* РБ 29 и *лажован* РБ 94 другостепени су деривати изведени од именица *баздов* и *лажов* суфиксом *-ан* са дугим *а* у основи.

2. 5. Суфикс *-ло* је иначе агентиван суфикс, који долази само на глаголске основе, што се потврђује и на нашем материјалу: *алавантало* РБ 25, *боро (н)зало* РБ 33, *букало* РБ 34, *вардакало* РБ 36, *вардало* РБ 36, *главињало* РБ 41, *лажијало* РБ 94, *лажињало* РБ 94, *лажуњало* РБ 94, *врикало* РЗ, *зврндало* РЗ 123 итд, са изузетком примјера *грдило* РП 30.

⁸ У нашем материјалу деривати *огуљов* и *ожуљов* не значе онога који гули, жуљи друге људе, као у корпусу проф. Б. Остојића (Остојић 1999, 168), већ онога који нема ништа, који је сиротиња, фиг. који је огуљен, ожуљен.

⁹ Бошковић 1978, 390–391.

Радње које су мотивисале наведене експресиве пејоративне су саме по себи, али се ради о пејоративности нижег степена. Деривати изведени суфиксом *-ло* по правилу су граматичког средњег а природног мушког рода¹⁰, али у нашем материјалу примјери забиљежени у говору Бањана, Грахова и Опутних Рудина, који су и најбројнији, оквалификовани су као двородни, док су ређи примјери из говора Загарача и Прошћења само средњег рода.

2. 6. У нашем корпусу имамо и мањи број пејоративних експресива изведених суфиксом *-ило*, и то претежно од придјева и много ређе од именица: *врљило* РБ 38, *дроњило* РБ 54, *ерило* РБ 57, *јадило* РБ 78, *грдило* РЗ 64...; *гњатило* РБ 42... Овај суфикс не налазимо са глаголским основама, а у таквој комбинацији риједак је и у књижевном језику¹¹.

2. 7. У нашем материјалу заступљени су и пејоративи изведени неутралним суфиксом *-ац*, и то од придјева на *-ав*: *гњидавац* РБ 42, *куљавац* РБ 91, *гобавац* РЗ 59, *грбавац* РЗ 63, *чопавец* РБ 214...

2. 8. Суфиксом *-ик* изводе се пејоративи од придјева на *-ан*, односно *-ен*: *галатник* ЛП 37, *завалењик* ЛП 66, *аветник* РЗ 3, *залудник* РЗ 109, *нагрдник* РЗ 245, *мрченик* РЗ 236...

2. 9. Од придјева на *-ав* и ређе на *-ен* пејоративи се изводе и суфиксом *-ко*: *куљавко* РБ 91, *њутивко* ЛП 161, *буљавко* РЗ 36, *гобавко* РЗ 59, *мутавко* РЗ 240, *замузенко* РЗ 112..., а врло ријетко од глагола: *копрцко* РБ 88, *лажуњко* РБ 95, *лажунко* РБ 94, *лажичко* РБ 94. *Копрцанко* РБ 88 је вјероватно деривирано истим суфиксом од именице *копрцан*. Примјери *трбушко* РП 121 и *тртичко* РП 121 у вези с овим суфиксом представљају ријетка деноминална образовања.

2. 10. У слабо продуктивне суфиксе иду: суфикс *-ач* којим су од глагола изведени примјери: *вардакач* РБ 36, *лажуњач* РБ 94, *акач* РБ 25, код којих пејоративност долази од самих радњи, јер овај суфикс иначе није препознат као пејоративан, затим суфикс *-аљ*, слабо продуктиван у нашем језику и углавном присутан у називима коња¹², али у нашем материјалу га налазимо у споју с окрњеним основама придјева на *-ав*: *гобаљ* РБ 42, *трутаљ* РЗ 495, *шогаљ* РЗ 568, суфикс *-ота*, који се иначе јавља у личним мушким именима и називима волова¹³, а којим су у нашем корпусу изведена неколика пејоративна експресива, и то опет од придјева на *-ав*: *ерота* РБ 57, *килота* РЗ 169, *куљота* РЗ 199 и ријетко од глаго-

¹⁰ Клајн 2003, 149.

¹¹ Клајн 2003, 152.

¹² Клајн 2003, 38.

¹³ Клајн 2003, 182.

ла: *кривота* РЗ 191, суфикс *-ø*, којим су од глагола изведени експресиви: *гавељ* РБ 39, *гамиз* РБ 40, *гузељ* РБ 44, *лажун* (од *лажунати*) РБ 94, а од придјева: *анћул* РБ 26, те такође слабо продуктиван суфикс *-аћ* са примјерима: *крепаћ* РЗ 189, *липчаћ* РЗ 210, *манитаћ* ЛП 132, *глуаћ* РП 29.

2. 11. У посве непродуктивне суфиксе иду: суфикс *-оша*, и у савременом језику риједак, заступљен у нашем материјалу у пар примјера: *знадоша* РБ 71 и *стригоша* РЗ 466, од глагола *знати* и *стрићи*, с тим што је први дериват забиљежен у говору Бањана, Грахова и Опутних Рудина као двородан: и мушког и женског рода, а други у загарачком говору као именица женског рода, затим суфикси: *-ета*: *лажета* РБ 94, *ерета* РБ 57, *-ања*: *вардања* РБ 36, *-ин*: *вижлин* РБ 37, *-уш*: *лудуш* РБ 98, *-ајко*: *знајко* РБ 71, *-ојко*: *лудојко* РБ 98, *мудројко* РБ 108.

3. И пејоративи са значењем женских лица у црногорским говорима такође се изводе великим бројем суфикса. У највећем броју случајева пејоративи са значењем женских лица изводе се независно од пејоратива који означавају мушка лица.

3. 1. Творбени модел глаголска основа + експресивни суфикс *-уља* врло је продуктиван у испитиваним црногорским говорима:

баздуља РБ 29, РЗ 12, *вуцуља* РБ 39, *јарицуља* РБ 80, *качкуља* РБ 83, *кесуља* РБ 84, *књезуља* РБ 86, *броћуља* ЛП 24, РЗ 34, *крепуља* РЗ 189, *кривуља* РЗ 191, *липсуља* РЗ 210, РП 66, *плачкуља* РЗ 332, *смрдуља* РЗ 451, *поругуља* ЛП 200, *лажсуља* РБ 94, *аветуља* РБ 25, РЗ 4, *мудруља* РЗ 238...

Исти суфикс продуктиван је и у извођењу пејоратива од придјева:

глибуља РБ 41, РЗ 58, РП 29, *гњецуља* РБ 42, *гњидуља* РБ 42, *галатуља* ЛП 37, *грдуља* ЛП 43, РЗ 64, РП 30, *нагрдуља* РЗ 245, *аветнуља* РБ 25, *блесуља* РБ 31, *гадуља* РБ 39, РЗ 54, *задртуља* РБ 63, *згрантуља* РБ 69, *јадуља* РБ 78, РЗ 152, РП 53, *лудуља* РБ 98, *манитуља* РЗ 221, *мрчуља* РЗ 237, *погануља* РЗ 337, *пексинуља* РП 88...

Најмање је присутан у споју с именичким основама:

гаћуља РБ 40, *гњатуља* РБ 42, *кастигуља* РБ 83, *мачкуља* РБ 102, *бикуља* ЛП 19, РЗ 22, РП 21...

3. 2. Изразито је продуктиван и суфикс *-ача*, опет у извођењу пејоратива од глагола који означавају конкретне непожељне радње у вези с физичким изгледом и понашањем:

арлача РБ 27, *алакача* РП 16, *боро (н)зача* РБ 33, *варда-кача* РБ 36, *гавељача* РБ 39, *главињача* РБ 41, *гуљача* РБ 44, *јаракача* РБ 79, *кесача* РБ 84, *климача* РБ 86, *књезача* РБ 86, *лажијача* РБ 94, *лажињача* РБ 94, *лажунјача* РБ 95, *вардача* ЛП 29, *звијукача* ЛП 88, *мудровача* РЗ 238, *тепељача* РЗ 484, *трањача* РЗ 490, *тртљача* РЗ 494, *чарапача* РП 133...

док је од придјева извођење овим суфиксом доста ређе:

блесача РБ 31, *глибача* РБ 41, *глувача* РБ 42, *гњеџача* РБ 42, *гњидача* РБ 42, *грдунјача* РБ 44, *куљача* РБ 91, *мудрача* РБ 108, *трулача* РП 121.

Од именица смо забиљежили: *главача* РБ 41, *гњатача* РБ 42, *килача* РБ 84, *габелјача* РБ 39.

3. 3. Суфиксом *-уша* изводе се пејоративи чија основа, такође, може бити глаголског поријекла:

алавантуша РБ 26, *качкуша* РБ 83, *клецуша* РБ 86, *књезуша* РБ 86, *лажуша* РБ 95, *цегелуша* ЛП 292, *чагелуша* ЛП 295, *торокуша* РЗ 488, РП 120,

затим придјевског:

врљуша РБ 38, *глибуша* РБ 41, *гобуша* РБ 42, *дроњуша* РБ 54, *еруша* РБ 57, *задртуша* РБ 63, *лудуша* РБ 98, *јаловуша* РЗ 153, *манитуша* РЗ 221,

и најређе именичког поријекла:

габелуша РБ 39, *гаћуша* РБ 40, *гњатуша* РБ 42, *чомргуша* ЛП 300, *лажетуша* РБ 94...

3. 4. Суфиксом *-а* изводе се бројни пејоративи женског рода еквивалентни пејоративима мушког рода на *-о*, и то од придјева:

анђула РБ 26, *блеса* РБ 31, *блеса* РБ 31, *врља* РБ 38, РП 28, *гљба* РБ 41, *глива* РБ 42, *гњеџа* РБ 42, *гоба* РБ 42, *грба* РБ 43, *гда* РБ 44, *ера* РБ 57, *јада* РБ 78, *кїла* РБ 84, *клемпа* РБ 86, *киља* РБ 91, *мудра* РБ 108, РЗ 238, *нагрда* РЗ 245, РП 73...

и од глагола:

качка РБ 83, *кѐса* РБ 84, *клѐца* РБ 86, *кліма* РБ 86, *књѐза* РБ 86, *кріва* РБ 89, *лáжа* РБ 94...

Од именица биљежимо: *гáћа* РБ 40 и *кљина* РБ 86.

За ове деривате може се рећи да су у моционом односу са еквивалентним именицама мушког рода на *-о* јер су примјери суплетивне моције. Моционим суфиксом *-а* од именица са значењем мушких лица могли су бити изведени деривати: *баздана* РБ 29, *књезана* РБ 86, *лажана* РБ 94, *врљана* РБ 38, *јадана* РБ 78, *лудана* РБ 98, и они су примјери интегралне моције.

3. 5. Неутрални суфикс *-ица* долази на придјевске основе, и то пуне основе придјева на *-ав*, *-ен*, *-ан* и трпних придјева: *гњецавица* РБ 42, *гњидавица* РБ 42, *куљавица* РБ 91, *глибавица* РЗ 58, *гобавица* РЗ 59, *ћоравица* РЗ 503, *чопавица* РБ 214, *галатница* ЛП 37, *заваљеница* ЛП 67, *аветница* РЗ 3, *залудница* РЗ 109, *мрченица* РЗ 236, *нагрдница* РЗ 245, *уждивеница* РП 125, *упаљеница* РП 127, *огуљеница* РЗ 282, *ожуљеница* РЗ 282..., а понекад и на именичке: *акачица* РБ 25, *вижлица* РБ 37, *габељица* РЗ 53...

3. 6. У деривацији женских пејоратива агентивни суфикс *-лица* мање је продуктиван: *акалица* РБ 25, *букалица* РБ 34, *вардакалица* РБ 36, *вардалица* РБ 36, *фаћкалица* РЗ 42, *врџкалица* РЗ 53, *мрдалица* РЗ 234, а забиљежили смо и примјер од придјева: *њутралица* РЗ 271.

3. 7. Мање је продуктиван и суфикс *-ара* али долази на све три навођене врсте основа: глаголске: *баздара* РБ 29, *лајара* ЛП 124, *лажичара* РБ 94, придјевске: *глибара* РБ 41, РЗ 58, *гњецара* РБ 42, и именичке: *гаћара* РБ 40, *гњатара* РБ 42, *јунара* РП 55, *копилара* РП 60. И на нашим примјерима потврђује се закључак проф. Б. Ћорића да ове именице немају мушки корелатив онда кад су им значења стилски обојена¹⁴.

3. 8. У мање продуктивне суфиксе за извођење женских пејоратива убрајамо и неутрални суфикс *-ка*: *лажичка* РБ 94, *бирка* РБ 30, *копрџка* РБ 88, *лажуњка* РБ 95, *милетка* РП 69, *габељка* РБ 39, РЗ 53, *баздованка* РБ 29, *лажованка* РБ 94, *куљавка* РБ 91. Као што се из примјера види, најчешће се јавља у споју с глаголским основама, затим именичким и најређе с придјевским. Овдје спада и суфикс *-ојка*: *лудојка* РБ 98, *мудројка* РБ 108, *мрчојка* ЛП 138, РЗ 237, *јудојка* РЗ 152, *ледојка* РП 65.

¹⁴ Ћорић 1982, 145.

3. 9. Са по једним до неколика примјера заступљени су следећи суфикси: *-ура*: *гадура* РБ 39, РЗ 54, *глуара* РП 29, *јаловура* РБ 79, *баздура* РБ 29; *-на*: *бикна* ЛП 19, РЗ 22, *гљувна* РБ 42, *кресна* РП 62; *-о*: *лажунџа* РБ 94, *лажиџа* РБ 94; *-ша*: *знајша* РБ 71; *-уга*: *маљуга* ЛП 132; *-ана*: *биркана* РБ 30.

4. 0. Већина наведених суфикса заједничка је свим народним говорима из којих смо издвајали експресивне пејоративе за ову анализу. Међутим, неки од тих говора одликују се појединим доста продуктивним суфиксима, који нијесу уопште или бар не у толикој мјери заступљени у савременом стандардном језику.

4. 1. У говору Бањана, Грахова и Опутних Рудина у извођењу пејоративних експресива врло је продуктивна група суфикса са сугласником *ш*: *-еш*, *-еша*, *-ешко* и *-ешка*. Они нијесу, како би се на први поглед могло закључити, у синонимијском односу, мада се додају на исте основе.

4. 1. 1. Прва два суфикса слабо су заступљена у савременом језику. Међу ријетким примјерима које наводи И. Клајн само би се примјер *ћореша* могао сврстати у пејоративе¹⁵. У поменутом говору, пак, налазимо немали број пејоратива изведених мушким суфиксом *-еш*, и то од придјева: *врљеш* РБ 38, *гадеш* РБ 39, *гњецеш* РБ 42, *гобеш* РБ 42, *чопеш* РБ 214, *шкиљеш* РБ 217 и глагола: *јарцеш* РБ 80, *кесеш* РБ 84, *лагеш* РБ 93, а од именица само примјер *бабеш* РБ 27, који значењски иде у једну другу скупину, о којој ћемо касније нешто рећи.

Много је продуктивнији други суфикс, суфикс *-еша*, којим се изводе пејоративи са значењем и мушких и женских лица. Бројни су примјери изведени од придјева:

блесеша РБ 31, *врљеша* РБ 38, *гадеша* РБ 39, *глибеша* РБ 41, *гњецеша* РБ 42, *гњидеша* РБ 42, *гњилеша* РБ 42, *гобеша* РБ 42, *грбеша* РБ 43, *грдеша* РБ 44, *дроњеша* РБ 54, *ереша* РБ 57, *килеша* РБ 84, *лудеша* РБ 98, *мудреша* РБ 108, РЗ 238, *чопеша* РБ 214, *шкиљеша* РБ 217,

и глагола:

баздеша РБ 29, *витлеша* РБ 37, *јарцеша* РБ 80, *качкеша* РБ 83, *кесеша* РБ 84, *китеша* РБ 85, *клецеша* РБ 86, *климеша* РБ 86, *књезеша* РБ 86, *кривеша* РБ 89, *лагеша* РБ 93, *лажеша* РБ 94,

¹⁵ Клајн 2003, 79.

а нешто ређи од именица:

брњеша РБ 33, *вижлеша* РБ 37, *вратеша* РБ 38, *гаћеша* РБ 40, *главеша* РБ 41, *гњатеша* РБ 42.

4. 1. 2. Деривати изведени суфиксима *-ешко* и *-ешка* нијесу познати савременом језику и нешто су нижег степена пејоративности. Могли бисмо их посматрати и као другостепене деривате изведене суфиксима *-ко* и *-ка* од именица добијених суфиксом *-еша*.

Први суфикс је мушког рода и најчешће долази на придјевске основе:

блесешко РБ 31, *врљешко* РБ 38, *гадешко* РБ 39, *глибешко* РБ 41, *гњецешко* РБ 42, *гњилешко* РБ 42, *гобешко* РБ 42, *грбешко* РБ 43, *грдешко* РБ 44, *дроњешко* РБ 54, *ерешко* РБ 57, *килешко* РБ 84, *куљешко* РБ 91, *лудешко* РБ 98, *мудрешко* РБ 108, *ћорешко* РБ 203, *чопешко* РБ 214, *шкиљешко* РБ 217...,

затим глаголске:

баздешко РБ 29, *витлешко* РБ 37, *јарцешко* РБ 80, *качкешко* РБ 83, *кесешко* РБ 84, *китешко* РБ 85, *клецешко* РБ 86, *климешко* РБ 86, *књезешко* РБ 86, *кривешко* РБ 89, *лагешко* РБ 93, *лажешко* РБ 94...,

и на крају на именичке:

бакешко РБ 27, *брњешко* РБ 33, *вижлешко* РБ 37, *вратешко* РБ 38, *гаћешко* РБ 40, *главешко* РБ 41, *гњатешко* РБ 42, *мајкешко* РБ 101...

Други суфикс је женског рода и додаје се истим основама: придјевским:

блесешка РБ 31, *врљешка* РБ 38, *гадешка* РБ 39, *глибешка* РБ 41, *гњецешка* РБ 42, *гњидешка* РБ 42, *гњилешка* РБ 42, *гобешка* РБ 42, *грбешка* РБ 43, *грдешка* РБ 44, *дроњешка* РБ 54, *ерешка* РБ 57, *килешка* РБ 84, *куљешка* РБ 91, *лудешка* РБ 98, *мудрешка* РБ 108, *ћорешка* РБ 203, *чопешка* РБ 214, *шкиљешка* РБ 217...,

глаголским:

баздешка РБ 29, *витлешка* РБ 37, *јарџешка* РБ 80, *качкешка* РБ 83, *китешка* РБ 85, *клеџешка* РБ 86, *климешка* РБ 86, *књезешка* РБ 86, *кривешка* РБ 89, *лагешка* РБ 93, *лажешка* РБ 94...

и именичким:

бакешка РБ 27, *брњешка* РБ 33, *вижлешка* РБ 37, *вратешка* РБ 38, *главешка* РБ 41, *гњатешка* РБ 42, *мајкешка* РБ 101...

Као што се из наведених примјера види, многи од њих чине моцијске парове. Ова група суфикса није специјализована само за ову врсту експресивности већ се њоме изводе и хипокористични експресиви (нпр. *златеш*, *златеша*, *златешка*, *златешко* РБ 70).

4. 2. И загарачки говор се одликује једним особеним творбеним моделом у деривацији пејоративних експресива. Наиме, ријеч је о пејоративима мушког рода изведеним од сложено-изведених придјева суфиксом *-иле*, који је непознат савременом књижевном језику:

буљокиле РЗ 36, *жутобркиле* РЗ 96, *кривовратиле* РЗ 190, *кривоглавиле* РЗ 190, *кривоногиле* РЗ 191, *кривоустиле* РЗ 191, *празноглавиле* РЗ 365, *празнотрбиле* РЗ 365, *тупоглавиле* РЗ 497, *чвороглавиле* РЗ 549, *шкрбозубиле* РЗ 566, *шупљоглавиле* РЗ 573...

Неколика примјера ове врсте издвојили смо и из прошћењског говора, с тим што је један без крајњег *-е*: *крезубиле* РП 62, *кривоглавиле* РП 62, али *дрндоглавил* РП 35.

Мотивни придјеви ове групе пејоратива постали су од детерминативних именичких синтагми, и то помоћу нултог суфикса. Први сложенички дио мотивисан им је описним придјевом а други именицом са значењем дијела тијела.

5. У црногорским говорима издваја се једна група именичких пејоратива изведена од именица различитим суфиксима а са значењем сродници налик на особу чије је име у мотивној ријечи, а то је најчешће мајка и нешто ређе баба:

мајкеша РБ 101, *мајкуша* РБ 101, *мајкава* РБ 101, *мајавва* ЛП 131, *мајара* РП 68, *мајовача* ЛП 131, *мајкавић* РБ 101, *мајковић* РП 68, *мајкавићка* РБ 101, *бабеш* РБ 27, *бабеша* РБ 27, *бакеша* РБ 27 итд.

6. Замјенице се и иначе врло ријетко јављају као мотивне ријечи именичким пејоративима. Издвојили смо неколико примјера: *никоговић* РЗ 269, *ничеговић* РЗ 269, *никоговина* РЗ 269, *ништавило* РЗ 270, РП 78, *ништавчина* РЗ 270.

7. Већ смо истакли да се испитивани пејоративи у највећем броју изводе различитим, конкурентним, суфиксима од истог корпуса мотивних ријечи, као у примјерима: *јадо*, *јадов*, *јадоња*, *јадан*, или *глиба*, *глибуља*, *глибуша*, *глибавица* итд. Цјелокупни семантички садржај мотивних ријечи, осим кад су у питању поједине именице (нпр. *мачка* у *мачкоња*, *мачков* и сл.), пренијет је на дериват. У том смислу наведени примјери могли би се посматрати као синонимични. Међутим, разликују се по степену пејоративности. Експресивније су оне лексеме изведене суфиксима који се препознају као експресивни, и који су по правилу мање продуктивни, а такви су нпр. *-ов*, *-оња*, *-еша*, *-ло*, *-уља*, *-уша*, *-ара*. Пејоративи изведени неутралним суфиксима какви су *-ац*, *-ко*, *-ан*, *-ица*, *-ка* итд. мање су експресивни и у том случају експресивност њима изведених деривата, у ствари, потиче од мотивних ријечи. Изгледа да и неки гласови у суфиксима, попут *љ*, *њ*, *ш*, *р*, појачавају експресивну димензију новонасталих деривата. Пејоративна значења прве групе суфикса потпомогнута су и чињеницом да се њима изводе именице са значењем животиња: суфиксом *-ов* изводе се називи за псе (*жутов*, *зељов*, *кудров* и сл), суфиксом *-оња* за волове (*бијелоња*, *јелоња...*), *-ило* за јарчеве (*зекило*, *баљило*, *врањило...*), *-уља* и *-уша* за краве (*благуља*, *гаруља*, *баљуша...*), *-а* за кобиле, козе или краве (*зека* и *zéка*, *баља*, *врања...*) итд.

На крају, можемо закључити да је процес богаћења лексике у црногорским говорима обилато потпомогнут творбом пејоративних експресива, нарочито двореферентних именичких пејоратива које смо ми анализирали у овом раду, те да су у поређењу с нашим савременим књижевним језиком модели њихове творбе и многобројнији и вишезначнији, а многи од њих и продуктивнији.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бошковић 1978: Радосав Бошковић, *Поводом неких топонима*, Одабрани чланци и расправе, ЦАНУ, Титоград, 1978, 379–393.
2. Драгићевић 2001: Рајна Драгићевић, *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику (творбена и семантичка анализа)*, Институт за српски језик САНУ, Библиотека ЈФ, Нова серија, књ. 18, Београд, 2001.
3. Клајн 2003: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику 2*, Завод за уџбенике и наставна средства – Београд, Матица српска – Нови Сад, Институт за српски језик САНУ – Београд, 2003.
4. Остојић 1999: Бранислав Остојић, *О супстантивној семантичко -творбеној структури неких црногорских пејоратива*, О црногорском књижевнојезичком изразу II, Никшићке новине, Никшић, 1999, 159–173.
5. Ристић 2004: Стана Ристић, *Експресивна лексика у српском језику*, Институт за српски језик САНУ, Монографије 1, Београд, 2004.
6. Ђорић 1982: Божо Ђорић, *Моциони суфикси у српскохрватском језику*, Филолошки факултет Београдског универзитета, Београд, 1982.

Sonja NENEZIĆ

ON THE FORMATIVE-SEMANTIC STRUCTURE OF
NOUN PEJORATIVES IN MONTENEGRIN DIALECTS

Summary

The process of vocabulary enrichment in Montenegrin dialects was profusely supported by the formation of pejorative expressive phrases, particularly bi-referential noun pejoratives, which are analyzed in this paper. In comparison to our contemporary standard language, the models of their formation are both more numerous and more semantically multifaceted, and many of them are also more productive.